

مقاله برای همایش اصلاح الگوی مصرف

احمد تشکینی

معاون مدیرکل دفتر مطالعات اقتصادی - وزارت بازرگانی

آدرس : خ کارگر شمالی - بالاتر از بلوار کشاورز - پ ۲۴۰ - طبقه ۷ - اتاق ۷۰۳

تلفن همراه = ۰۹۱۲۴۱۴۵۷۶۸

Archive of SID

بررسی الگوی مصرف گندم و نان

و راهکارهای اصلاح آن

احمد تشکی‌نی^۱

چکیده

این مقاله با توجه به مشکلات فراوانی همچون مصرف بالا، ضایعات فراوان و کیفیت پایینی گندم، آرد و نان به تبیین الگوی مصرف و اراییه راهکارهایی برای اصلاح آن پرداخته است. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که ایران یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان نان در جهان به‌شمار می‌رود. وجود عواملی همچون پایینی بودن عملکرد در هکتار تولید، پایینی بودن ضریب مکانی‌زاسی‌ون، پایینی بودن ظرفیت ذخیره‌سازی گندم و اعمال سیاست خرید تضمینی توسط دولت در سمت عرضه و عواملی همچون پرداخت یارانه از سوی دولت و پایینی بودن قیمت نان در طرف تقاضا، از جمله مهمترین دلایل بروز الگوی ناصحیح مصرف این محصول می‌باشند. قیمت پایینی نان در صورتی است که سهم مجموع انواع نان در سبد مصرفی *CPI* حدود ۰/۹۱ درصد می‌باشد، اگرچه این سهم در دهک‌های پایینی بالاتر است. همچنین بی‌شتترین سهم در آنالیز هزینه نان به‌ترتیب مربوط به هزینه‌های دستمزد و آرد می‌باشد. در نهایت پیشنهاد شده است تا به‌منظور اصلاح الگوی مصرف در سمت تولید به حذف تدریجی سیاست خرید تضمینی، بهبود فناوری و افزایش ضریب مکانی‌زاسی‌ون و به‌منظور اصلاح الگوی مصرف در سمت تقاضا به حذف تدریجی یارانه پرداختی از سوی دولت و آزادسازی قیمت نان اقدام شود.

واژگان کلیدی: الگوی مصرف، نان، دهک‌های درآمدی، هزینه‌های خانوار.

طبقه‌بندی *JEL*: D10، D18 و D21

مقدمه

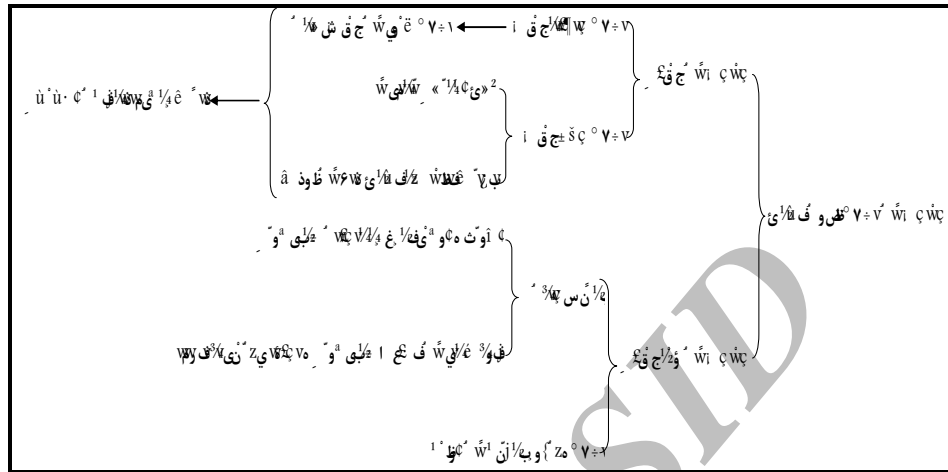
^۱ دکترای اقتصاد از دانشگاه تهران و هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

گندم، آرد و نان از جنبه‌های مختلف همچون جایگاه استراتژیکی در امنیت غذایی کشور و اهمیت آن در تامین مواد غذایی مورد نیاز افراد جامعه (بویژه دهک‌های پایی و متوسط درآمدی) در ایران از جایگاه بسیار بالایی برخوردار است. فرآیند تولید، عرضه و مصرف نان در ارتباط نزدیکی با بحث گندم و آرد قرار دارد؛ به‌گونه‌ای که در بررسی موارد مربوط به نان، حداقل باید ساختار بازار نهاده اصلی تولید آن (آرد و به‌تبع آن گندم) مورد توجه قرار گیرد. آمار و اطلاعات نشان می‌دهد که ایران یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان نان در جهان است که این امر ناشی از الگوی ناصحیح مصرف در بخش تولید و مصرف می‌باشد. از نمونه‌های الگوی مصرف نادرست در بخش تولید، ضایعات فراوان و کیفیتی پایینی محصولات تولیدی است که عواملی همچون سیاست‌های حمایتی دولت و پایی بودن ضریب مکانی‌زاسیون و ... از جمله دلایل آن به‌شمار می‌روند. همچنین مصرف بالای نان و ضایعات آن در بخش مصرف، از نمونه‌های بارز الگوی نادرست مصرف در بخش تقاضاست که عوامل مختلفی همچون پرداختی‌ارانه و پایی بودن قیمت نان در آن نقش دارند. مجموعه عوامل موجود در بخش تولید و تقاضای گندم منجر به ایجاد زمینه‌های عدم تکافوی عرضه داخلی و ایجاد وابستگی کشور به خارج شده است. از این‌رو بازنگری در نحوه مصرف نان و اصلاح الگوی آن در راستای مصرف بهینه و استفاده از تمامی منابع موجود، مستلزم رفع چالش‌ها در بخش تولید و تدوین سازوکارهای مناسب می‌باشد. از جمله سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف نان می‌توان به سیاست‌های قیمتی همچون اصلاح ساختار قیمت (اصلاح شیوه‌های قیمت‌گذاری) و اصلاح سطح قیمت (حذف یارانه و یا افزایش مالیات) و سیاست‌های غیرقیمتی همچون اصلاح و بهبود فرآیندهای تولید و آموزش و فرهنگ‌سازی اشاره داشت. با این توصیف، مقاله حاضر در ۷ بخش تنظیم شده است. بخش اول به بررسی نظری سیاست اصلاح الگوی مصرف و بخش دوم به بررسی وضعیتی تولید، مصرف و واردات گندم کشور می‌پردازد. در بخش سوم سیاست‌های حمایتی دولت از گندم، آرد و نان (شامل سیاست خرید تضمینی و پرداخت یارانه) مورد بررسی قرار گرفته است. بخش چهارم به بررسی ضایعات گندم، آرد و نان، مطالعات صورت گرفته در این زمینه و تجربه برخی کشورها در زمینه هدفمند کردن یارانه مواد غذایی با تکیه بر گندم، آرد و نان اختصاص دارد. بخش پنجم به تحلیل آنالیز هزینه انواع نان در سال ۱۳۸۶ و بخش ششم به ضریب اهمیت انواع نان در سبد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و سهم آن در هزینه خانوار پرداخته است. در نهایت بخش هفتم به جمع‌بندی و آرایه راهکارهای سیاستی پرداخته است.

۱. مروری بر سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف

الگوی مصرف نشان‌دهنده مجموعه عادات مصرفی است که افراد یک جامعه بدان خو گرفته‌اند و تغییری آن به سادگی و بدون اتخاذ مجموعه سیاست‌های همسو و سازگار امکان‌پذیر نمی‌باشد. از این‌رو اصلاح آن نیازمند اتخاذ مجموعه سیاست‌های همسو و سازگاری است که مجموعه آنها را می‌توان به‌لحاظ نظری در قالب دو دسته سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی دسته‌بندی کرد. انواع سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف در قالب دی‌اگرام (۱) آرایه شده است.

دی‌گرام ۱. سیاست‌های اصلاح الگوی مصرف

مجموعه سیاست‌های قیمتی شامل اصلاح ساختار قیمت (اصلاح شیوه‌های قیمت‌گذاری) و اصلاح سطح قیمت (حذف یارانه و یا افزایش مالیات) است که منجر به کاهش ناکارآمدی تخصیص می‌شود. سیاست‌های غیرقیمتی شامل اصلاح و بهبود فرآیندهای تولید و آموزش و فرهنگ سازی است که زمینه‌ساز افزایش کارآمدی در بخش تولید و متعادل کردن مصرف می‌باشد.

۲. بررسی اقتصاد گندم، آرد و نان

نان از کالاهای اساسی و ضروری مورد نیاز افراد جامعه است که در تمامی سطوح درآمدی برای رفح نیازهای مصرفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به منظور بررسی و تحلیل بازار نان، مروری بر می‌زان مصرف، تولید و واردات گندم (و آرد) در ایران ضروری است. از این رو در ادامه هریک از ابعاد مذکور به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۱-۲. مصرف گندم، آرد و نان

مصرف نان نقش محوری در تامین امنیت غذایی مردم ایران (بویژه دهک‌های پایینی درآمدی) ایفا می‌کند. با توجه به فرآیند پیوسته تولید، توزیع و مصرف نان، بررسی میزان مصرف نهاده‌های اولیه این محصول - گندم و آرد - نیز حایز اهمیت است.

الف. گندم

گندم به‌عنوان یکی از عمده‌ترین محصولات کشاورزی نه تنها از نظر ارزش غذایی، ملاحظات استراتژیک و اجتماعی از درجه اهمیت بسیار بالایی برخوردار است بلکه از نظر اقتصادی نیز در توسعه بخش کشاورزی دارای جایگاهی ویژه می‌باشد. میزان مصرف گندم در ایران و جایگاه جهانی ایران در جدول (۲) ارایه شده است.

جدول ۲. جایگاه ایران به لحاظ سرانه مصرف گندم ۲۰۰۸م (کیلوگرم)

استرالیا	روسیه	ترکیه	کانادا	اوکراین	الجزایر	ایران
۳۰۸	۲۴۷	۲۴۴	۲۳۴	۲۰۶	۲۰۱	۱۹۴

ماخذ: اداره کشاورزی آمریکا

طبق جدول در سال ۲۰۰۸م، در میان کشورهای جهان، استرالیا که یکی از بزرگترین تولیدکنندگان گندم است، از نظر مصرف سرانه گندم (۳۰۸ کیلوگرم) در صدر مصرف‌کنندگان جهان قرار گرفته است. روسیه (۲۴۷ کیلوگرم)، ترکیه (۲۴۴ کیلوگرم)، کانادا (۲۳۴ کیلوگرم)، اوکراین (۲۰۶ کیلوگرم)، الجزایر (۲۰۱ کیلوگرم) به ترتیب در رتبه‌های دوم تا ششم جهانی قرار گرفته‌اند. ایران نیز با مصرف سرانه ۱۹۴ کیلوگرم در سال جایگاه هفتم جهانی را به خود اختصاص داده است. (آمار مذکور از قرار داشتن ایران در گروه کشورهای با مصرف بالای گندم حکایت دارد).

ب. آرد

با توجه به این که گندم نهاده اولیه تولید آرد به‌شمار می‌رود، لذا در بررسی میزان مصرف نان توجه به این نهاده نیز حایز اهمیت می‌باشد. مطالعات نشان می‌دهند که میزان مصرف سرانه آرد کشورهای پیشرفته کمتر از ۱۰۰ کیلوگرم در سال می‌باشد، حال آنکه این میزان در ایران بیش از ۱۲۰ کیلوگرم است که نشان از بالا بودن میزان مصرف آرد در کشور دارد.

ج. نان

ایران با مصرف سرانه حدود ۱۶۰ کیلوگرم نان در سال یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان نان در جهان محسوب می‌شود. به‌منظور بررسی دقیق‌تر می‌زان مصرف سرانه نان در ایران، جدول (۳) مصرف سرانه ایران و برخی کشورهای ارایه شده است.

جدول ۳. مصرف سرانه نان در ایران و برخی کشورها (کیلوگرم)

ایران	آلمان	فرانسه
۱۶۰	۷۰	۵۶

ماخذ: شرکت بازرگانی دولتی ایران

طبق جدول، مصرف سرانه ایران بیش از دو تا سه برابر کشورهای پیشرفته‌ای همچون آلمان (۷۰ کیلوگرم) و فرانسه (۵۶ کیلوگرم) می‌باشد که بی‌انگرم‌الگوی نادرست مصرف نان در ایران می‌باشد. براساس آمار و اطلاعات ارایه شده، می‌توان دریافت، کشور ایران جزء کشورهای با مصرف بالای گندم، آرد و نان محسوب می‌شود. بدیهی است مجموعه عوامل مختلفی در بروز این الگوی مصرف ناصحیح نقش دارد که در قسمت‌های بعدی بدانها پرداخته شده است.

۲-۲. تولید گندم

بررسی روند تولید و مصرف گندم ایران حاکی از آن است که به‌رغم افزایش قابل توجه تولید گندم در ایران طی سال‌های اخیر، همچنان مازاد تقاضا برای این محصول وجود دارد. آمار و ارقام مربوط به مصرف و تولید گندم ایران در سه دوره زمانی ۷۱ - ۱۳۶۹، ۷۶ - ۱۳۸۴ و ۸۴ - ۱۳۸۲ در جدول (۴) نشان داده شده است.

جدول ۴. تولید و مصرف گندم ایران (کیلوگرم / نفر / سال)

	۱۳۶۹ - ۷۱	۱۳۷۴ - ۷۶	۱۳۸۲ - ۸۴
تولید	۱۵۵	۱۶۵	۲۰۵
مصرف	۱۶۴/۶	۱۵۹/۹	۱۶۲/۸

ماخذ: سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد

براساس جدول (۴)، در دوره زمانی ۷۱ - ۱۳۶۹ می‌زان تولید و مصرف گندم به‌ترتیب معادل ۱۵۵ و ۱۶۴/۶ کیلوگرم / نفر / سال بوده است که حکایت از ۹/۶ کیلوگرم / نفر / سال مازاد تقاضا دارد. در دوره‌های زمانی ۷۶ - ۱۳۷۴ و ۸۴ - ۱۳۸۲ مازاد عرضه‌ای به‌ترتیب معادل ۵/۱ و ۴۲/۲ کیلوگرم / نفر / سال وجود داشته است. با توجه به آمار می‌توان گفت، مشکلات و تنگناهای عمده بخش تولید یکی از عوامل موثر در حفظ عدم تعادل می‌ان عرضه و تقاضای این محصول بوده است. از جمله عمده‌ترین

مشکلات و چالش‌های پیش‌روی تولید گندم و همچنین افزایش ضایعات و کاهش عرضه آن در اقتصاد کشور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

• **پای‌ین بودن عملکرد تولید.** عملکرد در هکتار گندم از ۱،۲۷۶ کیلوگرم در سال ۱۳۶۹ به ۲،۱۹۹ کیلوگرم در سال ۱۳۸۶ افزایش یافته است. در سال ۱۳۸۷ به دلیل خشکسالی عملکرد گندم با کاهش ۴۵ درصدی به ۱،۵۱۵ کیلوگرم در هر هکتار رسید. مقایسه عملکرد ایران با متوسط جهانی حاکی از پای‌ین بودن عملکرد تولید گندم در ایران در مقایسه با متوسط جهانی است که نشان‌دهنده پای‌ین بودن عملکرد تولید گندم در واحد سطح می‌باشد که به‌نوبه خود حرکت به سمت افزایش عملکرد در واحد سطح را به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر مبدل می‌کند.

• **پای‌ین بودن مکانی‌زاسی‌ون.** عملیات مکانی‌زاسی‌ون به‌عنوان عامل انتقال تکنولوژی، نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش عملکرد و کاهش هزینه‌های تولید دارد. عدم تامین تراکتور و سایر ماشین‌آلات و ادوات موجب افزایش عمر ماشین‌ها و فرسوده شدن بیش از حد آنها گردیده است که در نهایت موجب کاهش کیفیت در عملیات ماشین و عدم آماده‌سازی زمین و کشت به‌هنگام گندم را به وجود آورده است.

• **پای‌ین بودن ظرفیت ذخیره‌سازی گندم و بالا بودن ضایعات آن.** در مرحله نگهداری و پس از برداشت، گندمکاران با مشکلاتی مواجه‌اند که قیمت تمام شده تولید را افزایش می‌دهند. این امر نقش بسزایی در توان مالی کشاورزان ایفا می‌کند. اکثر کشاورزان با فقدان انبارهای مناسب برای نگهداری گندم تولیدی خود روبرو هستند. انبار بذریه‌های گندم خوراکی و مادری آنان اغلب فاقد تجهیزات فنی لازم است که ضایعات بسیاری به‌همراه دارد. پاره‌ای از مشکلات اجرای برنامه خرید و جمع‌آوری گندم ناشی از محدودیت‌های مربوط به انبار مراکز خرید و ظرفیت سیلوها است. فضای انبار در مراکز خرید روستایی با توجه به حجم وسیع عملیات خرید محدود می‌باشد. این مراکز به‌دلیل محدود بودن ظرفیت انبارهای خود، به‌منظور ممانعت از تراکم بار مقابل سیلوها و انبارهای ادارات، به‌ناچار میزان قابل توجهی از گندم -های خریداری شده را در فضای باز و حتی خیابان‌ها و مدارس نگهداری کرده و به‌تدریج و با هماهنگی -های لازم به مراکز تحویل سازمان غله حمل می‌کنند. در این رهگذر همه ساله افت و ضایعات قابل توجهی در رابطه با محصول گندم ایجاد می‌شود.

• **خرد و پراکنده بودن واحدهای زراعی گندم:** یکی از مسایل توسعه کشاورزی ایران کوچکی اندازه و پراکندگی زمین‌های کشاورزی است. اندازه بیش از ۸۰ درصد بهره‌برداران کمتر از ۱۰ هکتار و ۶۶ درصد کمتر از ۵ هکتار است. این ویژگی در خصوص واحدهای تولید زراعت گندم نیز صادق است؛ به‌گونه‌ای که، این واحدهای اغلب بسیار کوچک و فاقد توجه اقتصادی می‌باشند.

۲-۳. واردات گندم

مجموعه عوامل فوق مانع از تحقق افزایش تولید گندم و پوشش نیازهای مصرف داخلی شده و به همین دلیل برای جبران آن، بخشی از نیاز سالانه از محل واردات تامین می‌شود. بررسی میزان واردات گندم کشور نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۷، ایران با واردات ۶،۸۰۰ هزار تن گندم بزرگترین واردکننده گندم جهان بوده و سه سال بعد از آن نیز به‌طور متوسط سالانه چهار میلیون تن گندم وارد کرده است. سپس به منظور افزایش تولید گندم، برنامه‌ای به مرحله اجرا درآمد و ایران در تولید این محصول به خودکفایی دست یافت. اما در سال ۱۳۸۷ با اولین خشکسالی گسترده، وضع دوباره به ۱۰ سال گذشته برگشته و تولید گندم از حدود ۱۵ میلیون تن به ۷/۹۵ میلیون تن کاهش یافت. بر اساس آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، میزان واردات گندم کشور در سال ۱۳۸۷ از ۱۵ کشور دنیا معادل ۵۵۹۱۹۱/۵ هزار تن گندم بوده است که در این میان سویس، کانادا و ایالات متحده آمریکا عمده‌ترین طرف‌های تجاری در واردات گندم محسوب می‌شوند.

۳. سیاست‌های حمایتی دولت از گندم و نان

بدون تردید یکی از دلایل عمده مشکلات موجود در بخش تولید و مصرف کشور ناشی از مجموعه سیاست‌های حمایتی است که از سوی دولت در خصوص این محصول اعمال می‌شود. در این قسمت به بررسی سیاست‌های حمایتی دولت از این محصول پرداخته شده است.

۱-۳. سیاست خرید تضمینی

در کشور ایران به دلیل اهمیت و استراتژیک بودن محصول گندم، از سیاست خرید تضمینی برای این محصول استفاده می‌شود. در این شیوه، دولت با هدف حمایت از تولیدکنندگان، خرید محصولات کشاورزی از تولیدکنندگان در قیمت معین را تضمین می‌کند. به عبارت دیگر، دولت نظریه‌ای که از هزاران خریدار در بازار حضور یافته و نرخ خرید خود را در بازار اعلام می‌کند. البته فروشندگان الزاماً ناچار به فروش محصول خود به دولت نبوده و قادرند کالاهای خویش را به هر خریداری عرضه کنند.

در ماده واحده قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی مصوب شهریور ۱۳۶۸، اهداف قانونگذار شامل حمایت از تولید محصولات اساسی کشاورزی، ایجاد تعادل در نظام تولید، جلوگیری از ضایعات محصولات کشاورزی و ممانعت از ضرر و زیان کشاورزان عنوان شده است. علاوه بر این، به منظور حمایت از تولیدات باغی، محصولات دامی و پیله ابری شم، از خرداد ۱۳۷۳، قانون اصلاح تضمین خرید برای اضافه کردن محصولات دامی و باغی به فهرست پوشش‌دهنده به تصویب مجلس رسید. نکته قابل توجه در اعمال سیاست خرید تضمینی آن است که با توجه به آن که قیمت‌ها سالانه و به صورت کلی تعیین شده و مبنای خریدهای دولت از کشاورزان قرار می‌گیرد، بدیهی است که کیفیت دانه گندم تولید شده چندان مورد توجه قرار نگرفته و کشاورزان انگیزه‌ای برای بهبود دانه گندم تولیدی نداشته و تنها حجم و تناژ تولید را مبنای تصمیم‌گیری قرار می‌دهند. این امر سبب می‌شود کشاورزان هیچ‌گونه هزینه اضافی مبنی بر تهیه بذر گندم اصلاح شده را تقبل نکنند مگر آن که مکانیزم بهبود کیفیت

گندم تولیدی از طریق بخش عمومی (دولت) و با اعمال سیاست‌های تشویقی دنبال شود که بار مالی برای دولت به همراه دارد. تعیّن قیمت تضمینی گندم بسیار مهم است، زیرا پای‌بندی بودن قیمت تعیّن شده سبب بی‌انگیزه شدن کشاورزان در تولید گندم و توجه آنها به تولید سایر محصولات کشاورزی می‌شود در نتیجه این امر می‌زان تولید گندم در کشور کاهش می‌یابد. بالا بودن قیمت تعیّن شده نیز می‌تواند سبب اختصاص بخش عمده‌ای از اراضی مربوط به کشت سالی‌ر غلات، حبوبات و سایر علوفه به کشت گندم شود که در نتیجه باید تمامی مازاد تقاضای این محصولات از طریق واردات صورت گیرد.

۲-۳. یارانه پرداختی به آرد و نان

یارانه پرداختی به این بخش به صورت عمومی قیمت‌ی (کاهش قیمت) می‌باشد؛ به عبارت‌دی‌گر، یارانه‌ها با پرداخت تفاوت هزینه تمام شده و قیمت پرداختی مصرف‌کننده به تولیدکننده، واردکننده یا توزیع‌کننده، موجب کاهش قیمت کالا یا خدمت یارانه‌ای می‌شود. شایان ذکر است که قیمت تمام شده هر کیلوگرم آرد برای دولت ۲۸۰۰ ریال و قیمت فروش آن به نانوایی‌ها ۷۵ ریال است که به این ترتیب یارانه‌ای معادل ۲۷۲۵ ریال به‌ازای هر کیلوگرم آرد پرداخت می‌شود که این یارانه به صورت عام در اختیار تمامی گروه‌های درآمدی قرار گرفته و از آن بهره‌مند می‌شوند. بدیهی است مصرف‌بیشتر کالای یارانه‌ای بهره‌مندی مصرف‌کننده از یارانه را افزایش می‌دهد. طی سال‌های گذشته همواره بخشی از منابع بودجه عمومی دولت با هدف ارتقای رفاه مصرف‌کنندگان و حمایت از تولیدکنندگان صرف پرداخت یارانه کالاها و خدمات اساسی به‌طور عام و نان به‌طور خاص شده است. روند توزیع نامتعادل درآمدها و افزایش قیمت‌ها در سال‌های گذشته موجب افزایش بار مالی دولت در خصوص پرداخت یارانه‌ها شده است.

با توجه به نقش و میزان مصرف نان در تامین کالری مورد نیاز افراد جامعه به‌ویژه طبقات پایین‌درآمدی و با عنایت به کم‌کشش بودن مصرف نان، تامین نان با قیمت مناسب همواره یکی از دغدغه‌های دولت بوده است. اهمیت موضوع تا بدانجاست که هر ساله در قوانین بودجه سنواتی تبصره‌ای به یارانه آرد اختصاص یافته است. از آن جمله می‌توان به بند «الف» تبصره (۱۵) قانون بودجه سال ۱۳۸۶ کشور اشاره کرد:

در این تبصره به منظور هدفمندی کردن یارانه‌ها، دولت موظف است برای خرید و تبدیلی گندم به آرد و نان و تمامی یارانه آرد، مبلغ بیست و پنج هزار و شصت و دو میلی‌ارد ریال در قالب یارانه آرد پرداخت کند. همچنین دولت موظف است سه‌ماه سرانه آرد روستایی را به میزان ۱۸۰ کیلوگرم تاملی و توزیع کند و حداقل ۱۳۰ هزارتن آرد مصرفی مورد نیاز خانوارهای تحت پوشش کمی‌ته امداد امام خمینی (ره) و سازمان بهزیستی کشور و مراکز خریدی تحت پوشش آنها را با قیمت خبازی تاملی کند. در بند (۱) این تبصره نیز دولت موظف شده است به منظور بهبود کیفیت، کاهش ضایعات و کاهش هزینه تولید، جلوگیری از افزایش بی‌رویه قیمت نان و تولید نان با رعایت

اصول بهداشتی و تامین سلامت مردم، تمهیدات لازم را از طریق بخش خصوصی، تعاونی و بخش عمومی غیردولتی با اولویت شرکت‌هایی که از تجمع واحدهای نان سنتی تشکیل می‌شود نسبت به احداث واحدهای نان صنعتی انبوه اقدام کند.

طبق این تبصره و بند ذیل آن مشخص می‌شود که دولت به منظور کاهش ضایعات نان و بهبود کیفیت آن اعتباری اختصاص داده است. حجم و میزان یارانه پرداختی به این بخش گواهی بر این مدعاست. در جدول (۵)، میزان یارانه پرداختی به گندم و سهم آن از یارانه کالاهای اساسی در سال‌های برنامه سوم و چهارم توسعه آورده شده است.

جدول ۵. میزان یارانه پرداختی به بخش گندم و آرد (میلیارد ریال)

شرح	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷
یارانه کالاهای اساسی و خدمات	۱۷۰۰۰	۱۷۹۰۲/۷	۲۴۶۲۸	۲۵۰۸۸	۲۴۴۱۵	۳۸۹۱۸/۵
یارانه گندم و آرد	۳۲۰۰۰	۳۶۳۲۷	۵۱۱۳۷	۵۶۴۳۴	۵۳۰۶۷/۲	۸۱۲۵۴/۲۵
سهم یارانه گندم از یارانه کالاهای اساسی (درصد)	۵۳/۱	۴۹/۲	۴۸/۱	۴۴/۴	۴۶	۴۷/۸

ماخذ: معاونت راهبردی و نظارت ریاست جمهوری

طبق جدول، در دوره زمانی ۸۷ - ۱۳۸۲، یارانه اختصاص یافته به گندم بیش از ۴۴ درصد یارانه کالاهای اساسی و خدمات را به خود اختصاص داده است. بنابراین، می‌توان گفت، حمایت‌های فزاینده دولتی از بخش گندم و در نتیجه پای‌بندی بودن قیمت آن، ضمن تحمیل بار مالی بسیار بر دولت، زمینه‌ساز افزایش مصرف این محصول این بوده است. به‌طور کلی هزینه‌های مالی سنگین و روبه افزایش، کارایی و عدالت اجتماعی در این بازار را با انحراف مواجه کرده است.

۴. ضایعات گندم، آرد و نان

با عنایت به آن که حجم بالای ضایعات گندم یکی از مشکلات اساسی در این بخش محسوب می‌شود، در این قسمت به بررسی مقایسه تطبیقی روند ضایعات گندم در ایران و جهان، برخی مطالعات صورت گرفته در زمینه ضایعات و تجربه برخی کشورهای منتخب در زمینه هدفمندسازی یارانه نان پرداخته شده است.

۴-۱. مقایسه تطبیقی روند ضایعات گندم در ایران و جهان

ضایعات گندم در مراحل تولید (کاشت، داشت و برداشت)، ناشی از عدم استفاده بهینه و به‌هنگام از نهاده‌ها مانند کود، بذر، نیروی انسانی، مدی‌ریتی و شیوه بهره‌برداری است. ضایعات مرحله

توزیع نیز در حین بازاریابی رخ می‌دهد که خود ناشی از عرضه فصلی محصولات و تقاضای دایمی آنها و ایجاد تعادل میان عرضه و تقاضا می‌باشد. در نهایت ضایعات مصرف به فرهنگ مصرف‌کننده، کیفیّت نان تولیدی و نوع مصرف بستگی دارد. روند مقدار ضایعات گندم در جهان، کشورهای توسعه‌یافته، کشورهای در حال توسعه و ایران در دوره زمانی ۲۰۰۳ - ۱۹۹۳ در جدول (۶) آرایه شده است.

جدول ۶. مقایسه روند مقدار ضایعات گندم (تن)

۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۱	۲۰۰۰	۱۹۹۹	۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	۱۹۹۴	۱۹۹۳	
۱۹۲۶۸۲۸۴	۱۹۶۰۸۱۸۶	۲۰۳۳۲۲۱۶	۱۹۸۹۹۲۵۰	۲۰۱۹۹۳۱	۲۰۷۰۴۱۵۲	۲۰۵۷۴۶۷۹	۲۱۶۳۵۱۰۶	۲۱۴۸۶۵۷۶	۲۰۵۹۰۹۳۱	۱۹۸۹۰۸۳۵	جهان
۴۹۳۰۸۹۰	۵۶۳۹۴۷۰	۵۴۶۷۹۶۹	۵۰۱۳۷۴۶	۴۸۵۲۰۰۴	۵۱۷۶۴۸۲	۵۳۶۹۲۳۵	۵۰۵۱۶۹۸	۵۳۶۴۷۷۲	۵۳۳۷۷۴۴	۵۹۱۳۵۴۱	کشورهای توسعه‌یافته
۱۴۳۲۷۴۹۴	۱۳۹۶۸۷۱۶	۱۴۸۷۵۲۴۸	۱۴۸۸۵۵۰۴	۱۵۳۴۷۹۲۷	۱۵۵۲۷۶۷۰	۱۵۲۰۵۴۴۴	۱۶۵۸۳۴۰۸	۱۶۱۲۱۸۰۳	۱۵۲۵۳۱۸۸	۱۳۹۷۷۲۹۲	کشورهای در حال توسعه
۷۲۹۶۹۴	۸۲۸۵۹۹	۷۹۴۸۷۸	۷۳۳۲۸۲	۷۴۱۴۵۷	۷۷۴۵۱۵	۷۹۹۳۳۳	۶۹۴۴۵۹	۶۹۴۴۵۹	۶۵۹۶۵۷	۶۵۹۰۹۳	ایران

ماخذ: سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد

طبق جدول، روند ضایعات گندم در جهان و کشورهای توسعه‌یافته تقریباً نزولی بوده است، به ترتیب از ۱۹۸۹۰۸۳۵ تن و ۵۹۱۳۵۴۱ تن در سال ۱۹۹۳م به ۱۹۲۶۸۳۸۴ و ۴۹۳۰۸۹۰ تن در سال ۲۰۰۳م کاهش یافته است که می‌تواند بی‌انگیز توجه ویژه و اقدامات صورت گرفته در راستای کاهش ضایعات در این مناطق باشد. روند ضایعات گندم در کشورهای در حال توسعه نیز نسبتاً نوسانی بوده است، در حالی که این روند برای ایران تقریباً فزاینده می‌باشد. به منظور بررسی دقیق‌تر میزان ضایعات، در جدول (۷) نسبت ضایعات از تولید گندم (استاندارد شده بر حسب مقادیر ایران) آرایه شده است.

جدول ۷. نسبت ضایعات از تولید گندم (استاندارد شده بر حسب نسبت ایران)

۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۱	۲۰۰۰	۱۹۹۹	۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	۱۹۹۴	۱۹۹۳	
۰.۶۳	۰.۵۱	۰.۴۱	۰.۳۷	۰.۴۰	۰.۵۴	۰.۴۲	۰.۵۳	۰.۶۲	۰.۶۴	۰.۵۷	جهان
۰.۳۱	۰.۲۷	۰.۲۰	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۲۵	۰.۲۱	۰.۲۴	۰.۲۹	۰.۳۲	۰.۳۱	کشورهای توسعه‌یافته

ماخذ: سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد و محاسبات محقق

طبق جدول، در سال ۱۹۹۳م، نسبت ضایعات به تولید گندم در جهان نصف ایران بوده است و در تمامی سال‌های مورد بررسی این نسبت در محدوده ۰/۶۴ - ۰/۳۷ قرار داشته است. در خصوص کشورهای توسعه‌یافته نیز نسبت ضایعات از تولید گندم در دوره زمانی مورد بحث در دامنه ۰/۳۱ - ۰/۱۸ در نوسان بوده است. بنابراین می‌توان گفت، نسبت ضایعات به تولید گندم در ایران بسیار بیشتر از جهان و کشورهای توسعه‌یافته بوده است که از عمده‌ترین دلایل آن می‌توان به احیای گی‌راستاندارد زمینی برای کشت و به‌کارگیری بذر نامرغوب اشاره کرد.

۴-۲. بررسی سابقه مطالعات در خصوص میزان ضایعات

با عنایت به آن که ۳۰ درصد نان تولیدی در مرحله مصرف به صورت ضایعات از بین می‌رود^۱، در این قسمت مروری بر مطالعات انجام شده در این خصوص پرداخته شده است.

۴-۲-۱. تکنولوژی و ضایعات نان، اقتصاد گندم از تولید تا مصرف^۲

در این مطالعه بر اساس آمارهای گردآوری شده از طریق روش اسناد و مدارک، مشاهده و اندازه‌گیری و مصاحبه، علل و میزان ضایعات چهار نوع نان سنتی (تافتون، بربری، لواش و سنگک) و دو نوع نان غیرسنتی (نان نواری و باگت) بررسی شده است. آمارگیری در سال ۱۳۷۶ صورت گرفته و نانوایی‌ها در ۶ شهر و ۳۰ روستا انتخاب شده‌اند که شامل ۲۰۲ نانوایی می‌باشند. از مهمترین شهرها در این طرح می‌توان به مشهد، شیراز، تهران و رشت اشاره کرد. نتایج حاصله از بررسی مصرف نان خانوار حاکی از آن بود که ضایعات نان‌های رایج در مناطق منتخب در حدود ۱۶/۴ درصد است که بیشترین ضایعات مربوط به باگت معمولی (۱۹/۲ درصد) می‌باشد. ضایعات بربری، لواش و سنگک بین ۱۶/۴ تا ۱۶/۷ درصد، ضایعات تافتون ۱۰ درصد و ضایعات لواش نواری ۱۱/۳۰ درصد است.

۴-۲-۲. عوامل مؤثر بر ضایعات نان^۳

در این پژوهش، شهرستان ارومیه به چهار منطقه تقسیم شده و در هر منطقه از هر شش نوع نان (لواش سنتی، لواش دوار، لواش اتوماتیک، بربری سنتی، سنگکی و نان روغنی) یک نانوایی به‌طور تصادفی (در مجموع ۲۴ نانوایی) انتخاب شده است. نتایج مطالعه می‌زان ضایعات نان را حدود ۱۴/۶۴ درصد برآورد کرده است. علاوه بر این، نتایج مطالعه نشان می‌دهد در بخش خانگی میان ضایعات نان و درآمد خانوار، میزان مصرف روزانه افراد و تعداد افراد خانوار، رابطه‌ای مستقیم وجود دارد و در بخش نانوایی‌ها نیز میان میزان ضایعات با مقدار سهمیه آرد رابطه‌ای مستقیم و با تجربه کارگران و مدت زمان تخمیر رابطه‌ای معکوس وجود دارد.

در این پژوهش به برخی مطالعات صورت گرفته در خصوص ضایعات نان اشاره شده است. یکی از تحقیق‌ها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۰ ضایعات نان در میان خانوارهای تهرانی ۲۳/۵ درصد بوده است. همچنین پژوهش دیگری در سال ۱۳۷۳، درصد ضایعات نان را در شهرستان خوی ۸ درصد نشان داده است. پژوهشی نیز که در زمینه بررسی اقتصادی پارانه و ضایعات نان در استان اصفهان انجام گرفت نشان می‌دهد که میزان ضایعات نان ۱۸/۵ درصد بوده است. در این مطالعه مشخص شد که میزان ضایعات نان با

^۱ - علی‌بی‌گی، امی‌رحسین

^۲ . محسنین، محسن و مهاجر (۱۳۷۸).

^۳ . ارسلان بد، محمدرضا و مهرنی (۱۳۷۹).

تحصیلات سرپرست خانوار، ساعات صرف شده برای خرید نان و دفعات مراجعه به نانوایی رابطه‌ای معکوس و با تعداد نان خریداری شده رابطه‌ای مستقیم داشته است.

۳-۲-۴. بررسی و آزمون جنبه‌های گوناگون حذف یارانه نان^۱

در این مطالعه با استفاده از ۴۸۰ خانوار نمونه، میانگین درصد ضایعات نان مصرفی شهر تهران معادل ۱۷/۸ درصد برآورد شده است. میانگین ضایعات مصرف نان برای پنج دهک اول درآمدی ۱۷/۵ درصد و برای پنج دهک دوم درآمدی ۱۸ درصد برآورد شده است. ضریب همبستگی میان دو متغیر بعد خانوار و درصد ضایعات برابر با ۳۵ درصد بوده است که دال بر همبستگی ضعیف می‌باشد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که نان لواش به‌عنوان پرمصرف‌ترین نان، بیشترین ضایعات را در میان انواع نان‌ها داراست که پخت غیراصولی و خمیر بودن دور نان مهمترین ایجاد ضایعات نان است (جداول ۸ و ۹).

جدول ۸. میزان مصرف و ضایعات انواع نان

انواع نان	بیشترین مصرف		بیشترین ضایعات	
	تعداد خانوار	درصد	تعداد خانوار	درصد
لواش	۲۲۲	۲۴/۹	۱۷۹	۴۰/۲
بربری	۸۹	۱۸	۱۵۸	۳۵/۴
تافتون	۱۰۳	۲۰/۹	۴۳	۹/۶
سنگک	۴۲	۸/۵	۵۴	۱۲/۱
لواش ماشینی	۳۸	۷/۷	۱۲	۲/۷
جمع	۴۹۴	۱۰۰	۴۴۶	۱۰۰

جدول ۹. علل ضایعات نان

علل ضایعات	تعداد خانوار	درصد
آرد نامناسب	۱۴	۲/۹
پخت غیراصولی و خمیر بودن دور نان	۴۲۱	۶۶/۹
بیات بودن نان	۱۴۵	۳۰/۲
جمع	۴۸۰	۱۰۰

بررسی میزان مصرف گندم، آرد، نان و یارانه‌های اعطایی به این بخش، نشان می‌دهد که به‌رغم کمک‌های دولتی، قسمت عمده‌ای از آن در قالب ضایعات از بین می‌رود که خود نشان‌دهنده نامناسب بودن الگوی مصرف نان در کشور می‌باشد.

۱. دینی ترکمانی، علی (۱۳۷۵)

۴-۳. تجربه کشورهای منتخب در زمینه هدفمند کردن یارانه گندم

در این قسمت تجربه کشورهای یمن، الجزایر و مصر در زمینه اصلاح یارانه مواد غذایی بویژه گندم، آرد و نان ارایه می‌شود.

۴-۳-۱. یارانه مواد غذایی یمن

قبل از اجرای برنامه اصلاحات، قیمت‌های داخلی گندم و آرد در سطوح پایینی‌تری از قیمت‌های جهانی توسط دولت تعین می‌شدند. از سال ۱۹۹۶م، انحصار دولت طی یک برنامه می‌ان‌مدت به منظور کاهش هزینه‌های یارانه و افزایش قیمت داخلی تا سطح قیمت جهانی شکسته شد. برنامه یارانه گندم بسیار هزینه‌بر بوده و در سال ۱۹۹۲م و ۱۹۹۵م به ترتیب، ۳/۷ درصد و ۵/۲ درصد تولید ناخالص داخلی و ۹/۱ درصد و ۱۷/۵ درصد بودجه دولت را به خود اختصاص داده است. در سال ۱۹۹۶م، تقریباً ۶۰ درصد عواید خارجی حاصل از درآمدهای نفتی به واردات گندم اختصاص داشته است. دلایل اصلی هزینه بالای برنامه یارانه گندم را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- پوشش عمومی در سطح مقادیر نامحدود؛
- رشد سریعی مصرف گندم به دلیل افزایش جمعیت؛
- بالا بودن میزان یارانه گندم. به گونه‌ای که، در سال ۱۹۹۴م این میزان ۸۵ درصد محصول بوده است؛
- تراوش حاصل از خروج گندم از کشور به دلیل قاچاق؛
- بنابراین، علی‌رغم هدف دولت در راستای فراهم‌سازی امنیت درآمدی فقرا، طرح یارانه گندم و آرد در هدفگیری فقرا با شکست مواجه شد؛ به گونه‌ای که، در سال ۱۹۹۶م، تنها یک سوم یارانه گندم به مصرف‌کنندگان واقعی رسیده است. اقدامات صورت گرفته توسط دولت این کشور در راستای رفع نارسایی‌های نظام یارانه گندم عبارتند از:
- جای‌گزینی نرخ ارز ترجیحی با یارانه‌های ارزی کشور جهت واردات؛
- حذف تدریجی یارانه‌ها. اصلاح نظام پرداخت یارانه‌ها در یک بازه زمانی پنج‌ساله.^۱

۴-۳-۲. یارانه مواد غذایی الجزایر

از سال ۱۹۷۳م تا ۱۹۹۶م یارانه‌های مصرفی عمومی مواد غذایی به‌عنوان یکی از محورهای اصلی سیستم حمایت اجتماعی الجزایر به‌شمار می‌آمد. در سال ۱۹۹۱م، یارانه مواد غذایی در این کشور نزدیکی به ۵ درصد تولید ناخالص داخلی و ۱۷ درصد مخارج کل دولت را تشکیل می‌دهد. این هزینه‌های بالا و فزاینده بی‌انگه پوشش همگانی و درجه بالای یارانه هر کالا بوده است؛ به گونه‌ای که، ۵۰ درصد ارزش گندم و به ترتیب یک سوم و دو سوم ارزش آرد و نان به‌صورت یارانه پرداخت می‌شد. در سال ۱۹۹۱م، گروه‌های پایینی‌درآمدی نسبت به گروه‌های بالای درآمدی یارانه

^۱ - Mitchell, D. (1995)

کمتری دریافت کرده‌اند؛ به‌نحوی که، دهک اول درآمدی ۶ درصد کل مخارج صرف شده بر یارانه‌های موادغذایی را دریافت کرده‌اند در حالی که دو دهک ثروتمند ۱۶ درصد دریافت داشته‌اند که تقریباً ۳ برابر بی‌شتر از دهک اول بوده است. از ابتدای سال ۱۹۹۲م، پرداخت یارانه‌ها را در مدت ۴ سال به‌طور کامل حذف کرد. این امر از طریق آزادسازی تدریجی قیمت کالاهای اساسی انجام گردید. در همین زمان، برنامه‌های تأمین اجتماعی برای جبران رفاه از دست رفته اعمال شد. به‌هرحال این اصلاحات کل، کالری موردنیاز فقرا را از ۲،۱۶۵ کالری در روز به ۱،۲۳۷ کالری رساند. حذف یارانه موادغذایی قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد را ۲۰ درصد کاهش داد.^۱

۳-۳-۴. یارانه موادغذایی مصر

آغاز پرداخت یارانه کالاهای اساسی به دهه‌های ۱۹۶۰م و ۱۹۷۰م باز می‌گردد. در این دو دهه به کالاهایی نظیر لوبیا، گندم، ماهی منجمد، گوشت، برنج و جوجه یارانه تعلق می‌گرفت. اما در پایان دهه ۱۹۷۰م، به دلیل بحران افزایش قیمت گندم (چهار برابر قیمت) و دیگر کالاهای وارداتی و استراتژیک، مخارج یارانه‌ای این کشور از ۱/۴ درصد تولید ناخالص داخلی در دهه ۱۹۶۰م به ۱۴ درصد در دهه ۱۹۷۰م و ۱۹۸۰م رسید. در سال ۱۹۸۱م در وضعیتی که دولت با حجم بالایی از یارانه‌ها از منابع داخلی و بدهی‌های فراوان خارجی مواجه بود، کمیته‌ای برای محدود کردن مخارج یارانه‌ای تشکیل شد. به این ترتیب و با فرض این که تعدیل و کاهش تدریجی یارانه‌ها نمی‌تواند تاثیر عمیق و قابل توجهی در سطح رفاه مردم و استانداردهای زندگی آنها داشته باشد، دولت برنامه‌ای را با توافق و همکاری بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول با هدف حمایت از رشد اقتصادی و کاهش فقر، کنترل واردات، حمایت از صادرات و هدفمندی یارانه‌ها از اواخر دهه ۱۹۸۰م و اوایل دهه ۱۹۹۰م براساس موارد زیر آغاز کرد:

- تفکیک کارت‌های جیره‌بندی به کارت‌های سبز و قرمز. این تلاش در راستای کاهش فساد در سیستم توزیع و جدا کردن گروه‌های درآمدی صورت گرفت.
- کاهش تعداد کالاهای مشمول یارانه، به‌طور مثال، از سال‌های ۱۹۹۰م و ۱۹۹۱م موادغذایی نظیر ماهی، گوشت و جوجه (به‌دلیل سهم بالا در سبد مصرفی خانوارهای متوسط و بالا) از شمول یارانه خارج شده و در سال ۱۹۹۲م یارانه برنج نیز حذف شد. در مصر به نان، آرد، روغن خوراکی، شکر، آب، انرژی، مسکن، بهداشت، حمل‌ونقل و آموزش و پرورش یارانه تعلق می‌گیرد.
- کاهش وزن کالاهای یارانه‌ای. به‌عنوان مثال، در سال ۱۹۸۴م وزن هر قرص نان از ۱۶۸ گرم به ۱۶۰ گرم و در سال ۱۹۹۱م به ۱۳۰ گرم رسید.
- کاهش تعداد افراد مشمول یارانه. در این راستا، دولت مصر توانست تعداد افراد تحت پوشش را از ۹۹ درصد در آغاز دهه ۱۹۸۰م به ۷۰ درصد در سال ۱۹۹۸م کاهش دهد.
- کاهش تدریجی یارانه‌ها بدون ایجاد شورش یا فشار بر امرار معاش خانوارها. این مورد بی‌شتر بنا به دلایل سیاسی بود تا اقتصادی، زیرا زمانی که در سال ۱۹۷۷م (پس از اولین موافقتنامه حمایتی با

^۱ - World Bank (1997)

IMF دولت مصر درصدد حذف کامل و ناگهانی یارانه‌های غذایی برآمد، منجر به بحران معروف غذا در همان سال شد.

از دیگر سیاست‌های غیرقیمتی مکمل هدفمندی یارانه‌ها می‌توان به آزادسازی تدریجی بازارهای داخلی و خارجی گندم در سال ۱۹۸۷م اشاره کرد که موجب افزایش قابل ملاحظه‌ای در تولید گندم داخلی شد. اگرچه هنوز هم دولت مصر یکی از بزرگترین واردکنندگان عمده گندم در دنیاست اما توانسته در دهه‌های اخیر سطح خودکفایی در تولید گندم را بهبود بخشد. در مصر قسمت اعظم آرد گندم یارانه‌ای به بخش نانوبایی‌های خصوصی فروخته می‌شود و این امر توسط وزارت تجارت داخلی و خواروبار کنترل می‌شود. نانوبان خصوصی بسته به نوع آرد، زبر (۸۲ درصد استخراج)، نرم (۷۶ درصد استخراج) و یا بسیار نرم (۷۲ درصد استخراج)، بهای متفاوتی پرداخت می‌کنند. اغلب نانوبان سه نوع نان: نان زبر قهوه‌ای به‌نام بلدی (۸۲ درصد استخراج) نان سفید به‌نام شامی (۷۶ درصد استخراج) و نان‌های بلند مشابه نان‌های فرانسوی بنام فینو (۷۲ درصد استخراج) را می‌پزند. در مصر نان بلدی به‌دلیل کیفیت پایین‌تر مشمول یارانه است و به‌همراه دیگر کالاهای سهمیه‌بندی شده از قبیل اقلام غذایی که از طریق سیستم دفترچه‌های جیره‌بندی عرضه می‌گردند، طبق سهمیه‌های ثابت ماهانه، پایین‌تر از حد متوسط قیمت بازار فروخته می‌شوند. تمامی اقلام جیره‌بندی در مغازه‌های مخصوص این اقلام جیره‌ای که در خواروبارفروشی‌های خاصی وجود دارند عرضه می‌شوند. با ثبت‌نام خانوارها و آرایه کارت جیره به صاحب مغازه، کالاهای جیره‌بندی شده از این فروشگاه‌ها تهیه می‌گردند.^۱

بررسی تجربه کشورهای منتخب نشان می‌دهد که در تمامی این کشورها، آزادسازی تدریجی یارانه‌های راهکارهای هدفمند کردن بوده است. برای بررسی دقیق‌تر الگوی مصرف نان و مدی‌ری‌ت بهی‌نه منابع در قسمت بعد، جای‌گاه نان در سبد هزینه خانوارهای شهری و روستایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵. آنالیز هزینه نان در سال ۱۳۸۶

در جدول (۱۰) آنالیز هزینه نان در واحدهای تولیدی نان (در سال ۱۳۸۶) براساس دو سناری و آرد ۷۵ و ۴۵۰ ری‌الی آرایه شده است. براساس سناری‌وی اول (آرد ۷۵ ری‌الی) به‌طور متوسط حدود ۷۳ درصد از کل هزینه نان مربوط به دستمزد و مزایا، ۹،۵ درصد مربوط به سایر مواد اولیه و ۷،۵ درصد متعلق به سایر هزینه‌ها شامل آب، برق، تلفن، سوخت، اجاره و ... است. در این سناری و سهم هزینه آرد ۴،۵ درصد می‌باشد (در این سناری و سهم آرد از کل هزینه‌های تولید نان بسیار ناچیز می‌باشد).

براساس سناری‌وی دوم (آرد ۴۵۰ ری‌الی) به‌طور متوسط حدود ۶۰ درصد از کل هزینه نان مربوط به دستمزد و مزایا، ۲۱ درصد مربوط به آرد و ۷،۵ درصد متعلق به سایر مواد اولیه است. همانطور که مشاهده می‌شود با افزایش ۶ برابری قیمت آرد، سهم آن از کل هزینه‌های تولید نان حدوداً ۵ برابر

^۱ - Ali, Sonia and R. Adams. (1996)

شده است. به هر حال نکته حایز اهمیت در این خصوص آن است که دستمزد و مزایای بیشتری ن سهم از کل هزینه‌های واحدهای تولید نان به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۰. آنالیز هزینه نان در واحدهای تولید نان (خبازی‌ها) به تفکیک انواع نان در سال ۱۳۸۶

انواع نان	سهم هزینه آرد	سهم سایر مواد اولیه	سهم دستمزد و مزایا	سهم هزینه‌های بهداشتی	سهم تعمیرات و استهلاک	سهم سایر شامل آب، برق، تلفن، سوخت، اجاره و ...
بربری با آرد ۷۵ ریال	4.6	11.2	71.5	2.6	3.3	6.8
سنگک با آرد ۷۵ ریال	4.4	8.9	72.8	2.5	3.1	8.4
لواش تنوری با آرد ۷۵ ریال	4.6	9.3	73.2	2.6	3.5	6.8
لواش ماشینی با آرد ۷۵ ریال	4.0	8.1	76.5	2.3	3.2	5.9
تافتون تنوری با آرد ۷۵ ریال	4.6	9.3	72.7	2.3	3.4	7.8
تافتون ماشینی با آرد ۷۵ ریال	5.0	10.0	68.7	2.8	4.2	9.4
میانگین	4.5	9.5	72.6	2.5	3.4	7.5
بربری با آرد ۴۵۰ ریال	20.2	8.3	60.7	1.9	2.4	6.4
سنگک با آرد ۴۵۰ ریال	21.6	7.3	59.7	2.0	2.6	6.9
لواش تنوری با آرد ۴۵۰ ریال	22.4	7.5	59.6	2.1	2.8	5.5
لواش ماشینی با آرد ۴۵۰ ریال	19.8	6.7	62.8	1.9	2.6	6.3
تافتون تنوری با آرد ۴۵۰ ریال	20.6	6.9	61.1	2.0	2.8	6.5
تافتون ماشینی با آرد ۴۵۰ ریال	23.6	7.9	55.5	2.2	3.3	7.5
میانگین	21.4	7.5	59.9	2.0	2.8	6.5

ماخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان.

۶. ضریب اهمیت نان در شاخص قیمت مصرف‌کننده و سهم آن در هزینه دهک‌های مختلف

خانوارهای شهری و روستایی

با عنایت به اهمیت مصرف نان برای اقشار مختلف و بخصوص افراد با درآمد پایینی و متوسط، در این قسمت به بررسی ضریب اهمیت نان در شاخص قیمت مصرف‌کننده و سهم آن در هزینه خانوارهای شهری و روستایی (به تفکیک دهک‌ها) پرداخته شده است.

۶-۱. ضریب اهمیت نان در شاخص قیمت مصرف‌کننده

همان‌گونه که پیش از این گفته شد، مصرف نان برای اقشار مختلف جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ به‌گونه‌ای که، این افراد روزانه بخش اعظمی از انرژی و پروتئین لازم را از نان دریافت می‌کنند. با توجه به جایگاه بالای نان در سبد مصرفی خانوارهای شهری، بررسی می‌زان اهمیت این محصول در

سبب شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و نحوه تاثیرگذاری افزایش آن بر شاخص مورد نظر حایز اهمیت می‌باشد. از این‌رو، ضریب اهمیت انواع نان در سبب مصرفی *CPI* در جدول (۱۱) ارائه شده است.

جدول ۱۱. ضریب اهمیت انواع نان در سبب مصرفی *CPI*

نان	ضریب اهمیت در سبب مصرفی <i>CPI</i>
لواش	۰/۴۶
سنگک	۰/۰۸
تافتون	۰/۲۱
ماشینی	۰/۰۶
بربری	۰/۱
جمع کل	۰/۹۱

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

براساس جدول (۱۱)، مشاهده می‌شود که سهم مجموع انواع نان در سبب هزینه مصرفی *CPI* حدود ۰/۹۱ درصد می‌باشد. به عبارت دیگر، افزایش ۱۰۰ درصدی قیمت انواع نان، موجب افزایش ۰/۹ واحد درصدی سطح عمومی قیمت‌ها (تورم) می‌شود. البته باید توجه داشت سهم‌های مذکور، متوسطی از تمام دهک‌های مختلف است، لذا برای تحلیل دقیق‌تر باید به سهم آن در هزینه دهک‌های مختلف پرداخته شود.

۲-۶. سهم نان در هزینه خانوارهای شهری و روستایی

هر فرد یا خانوار با توجه به محدودیت‌های قیمتی و درآمدی (شرایط اقتصادی)، سلیقه و ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی خود ترکیب سبب مصرفی خاصی را برمی‌گزیند. به منظور تبیین جایگاه نان در سبب مصرفی خانوارهای شهری از سه معیار سهم انواع نان در مخارج خوراکی، سهم انواع نان در کل مخارج خانوار و سهم هزینه انواع نان از کل مخارج صرف شده توسط دهک‌های جامعه بر این محصول استفاده شده که در ادامه هر یک از آنها به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

الف. شاخص سهم کالا از مخارج خوراکی. نشان‌دهنده اهمیت کالا در سبب مصرفی خانوار است که بزرگتر بودن آن بیانگر اهمیت بیشتر کالا در سبب مصرفی بوده و افزایش آن در طول زمان نیز مبین افزایش اهمیت کالا در سبب مصرفی است. بررسی شاخص سهم نان در مخارج خوراکی خانوارهای شهری و روستایی در دوره زمانی ۸۵ - ۱۳۷۹ در جدول (۱۲) ارائه شده است.

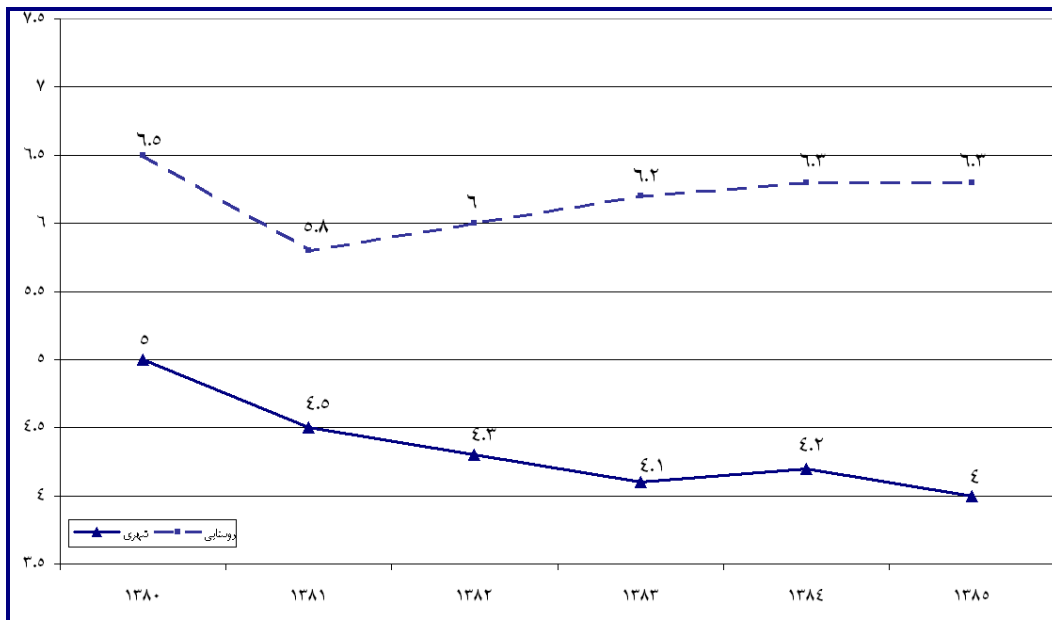
جدول ۱۲. سهم نان در مخارج خوراکی بر حسب دهک‌های درآمدی جامعه شهری و روستایی (۸۵-۱۳۷۹)

سال	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	فرد شاخص	
1379	13.4	9.5	7.7	6.5	5.7	5.0	4.4	3.7	3.2	2.4	4.7	شهری
	15.5	13.1	11.2	9.8	8.9	8.0	7.3	6.3	5.6	3.7	7.1	روستایی
1380	12.8	8.9	7.5	6.5	6.0	5.1	4.5	4.1	3.5	2.7	5.0	شهری
	13.1	10.9	9.3	9.0	7.5	7.4	6.4	6.1	5.3	3.9	6.5	روستایی
1381	11.8	8.5	7.0	5.9	5.3	4.8	4.1	3.7	3.1	2.5	4.5	شهری
	12.5	9.9	8.8	7.8	6.7	6.4	5.6	5.5	4.6	3.2	5.8	روستایی
1382	11.0	7.7	6.2	5.7	4.9	4.6	3.8	3.6	3.1	2.3	4.3	شهری
	13.5	9.5	8.1	8.2	7.1	6.4	6.0	5.7	4.4	3.7	6.0	روستایی
1383	10.4	7.2	6.0	5.2	4.7	4.0	3.8	3.3	3.0	2.5	4.1	شهری
	14.7	11.1	9.3	8.2	7.3	6.4	6.0	5.2	4.7	3.4	6.2	روستایی
1384	10.0	7.3	6.1	5.2	4.6	4.1	3.9	3.3	3.0	2.5	4.2	شهری
	14.9	10.6	9.3	8.6	7.3	6.6	6.4	5.4	4.9	3.4	6.3	روستایی
1385	9.9	7.2	6.0	5.0	4.5	3.9	3.7	3.2	2.9	2.3	4.0	شهری
	15.1	11.6	10.2	8.7	7.9	6.8	6.4	5.6	4.5	3.1	6.3	روستایی

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

طبق جدول، سهم نان از مخارج خوراکی دهک‌های شهری و روستایی روندی نزولی دارد، به‌عنوان مثال، در سال ۱۳۸۵، سهم نان از مجموع هزینه‌های خوراکی در دهک‌اول خانوار شهری و روستایی به‌ترتیب معادل ۹/۹ و ۱۵/۱ درصد می‌باشد حال آن که این نسبت برای دهک‌دهم خانوارهای شهری و روستایی برابر با ۲/۳ و ۳/۱ می‌باشد. همچنین سهم نان از مخارج خوراکی خانوار روستایی بیش از خانوار شهری است و اختلاف میان سهم نان در مخارج خوراکی خانوارهای پردرآمد و کم‌درآمد روستایی نسبت به شهری با گذشت زمان افزایش داشته‌است (نمودار ۲).

نمودار ۲. روند شاخص سهم مخارج نان از کل مخارج خوراکی خانوار شهری و روستایی برای فرد شاخص

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

ب. شاخص سهم کالا از کل مخارج خوراکی و غیرخوراکی. این شاخص نشان‌دهنده اهمیت کالا در می‌ان تمام کالاهای مصرفی بوده و با استفاده از آن می‌توان نوع کالا (ضروری و لوکس) را تعیین کرد. این شاخص برای دهک‌های مختلف شهری و روستایی در دوره زمانی ۸۵ - ۱۳۷۹ در جدول (۱۳) ارایه شده است. براساس آن، سهم نان از کل مخارج خانوار شهری و روستایی روند نزولی داشته است، بدین معنا که به موازات افزایش درآمد خانوارهای شهری، سهم مخارج صرف شده بر انواع نان کاهش یافته است. طبق قانون انگل، نان برای تمامی دهک‌های درآمدی شهری و روستایی کالایی ضروری است. کاهش این شاخص برای خانوار کم‌درآمد شهری نسبت به خانوار پردرآمد شیب بیشتری داشته است.

جدول ۱۳. سهم نان در مخارج خوراکی و غیرخوراکی بر حسب دهک‌های هزینه‌ای جامعه شهری و روستایی (۸۵-۱۳۷۹)

سال	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	فرد شاخص

سال	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	فرد شاخص
1379	5.6	3.6	2.8	2.3	1.9	1.6	1.4	1.1	0.9	0.4	شهری
	8.2	6.8	5.7	4.9	4.3	3.7	3.3	2.7	2.2	1.2	روستایی
1380	5.3	3.4	2.7	2.2	1.9	1.6	1.4	1.1	0.9	0.4	شهری
	6.8	5.6	4.6	4.4	3.5	3.3	2.7	2.5	2.0	1.2	روستایی
1381	4.8	3.2	2.5	2.0	1.7	1.5	1.2	1.0	0.8	0.4	شهری
	6.4	5.1	4.3	3.8	3.1	2.9	2.5	2.3	1.8	1.0	روستایی
1382	4.3	2.8	2.2	1.9	1.6	1.4	1.1	1.0	0.8	0.4	شهری
	7.0	4.8	3.9	3.9	3.3	2.9	2.5	2.3	1.7	1.0	روستایی
1383	4.0	2.5	2.0	1.7	1.4	1.2	1.1	0.9	0.7	0.4	شهری
	7.4	5.4	4.5	3.8	3.3	2.7	2.5	2.1	1.7	0.9	روستایی
1384	3.8	2.6	2.0	1.7	1.4	1.2	1.1	0.8	0.7	0.4	شهری
	7.4	5.2	4.3	3.9	3.2	2.8	2.5	2.1	1.7	0.9	روستایی
1385	3.6	2.4	1.9	1.5	1.3	1.1	0.9	0.8	0.6	0.3	شهری
	7.1	5.3	4.6	3.8	3.4	2.8	2.5	2.1	1.6	0.8	روستایی

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

ج. شاخص سهم هر دهک از مخارج صرف شده بر کالا در جامعه. از تقسیم مخارج صرف شده بر نان توسط هر دهک به مجموع مخارج کل دهک بر نان به دست می‌آید که بی‌انگه اهمیت نسبی کالا در سبد مصرفی گروه‌های مختلف درآمدی است. زی‌اد بودن فاصله می‌ان سهم دهک اول و دهم، نشان‌دهنده توزیع ناعادلانه‌تر کالا می‌ان گروه‌های مختلف درآمدی می‌باشد. سهم هر دهک از مخارج نان در مناطق مختلف شهری و روستایی در جدول (۱۴) نشان داده شده است.

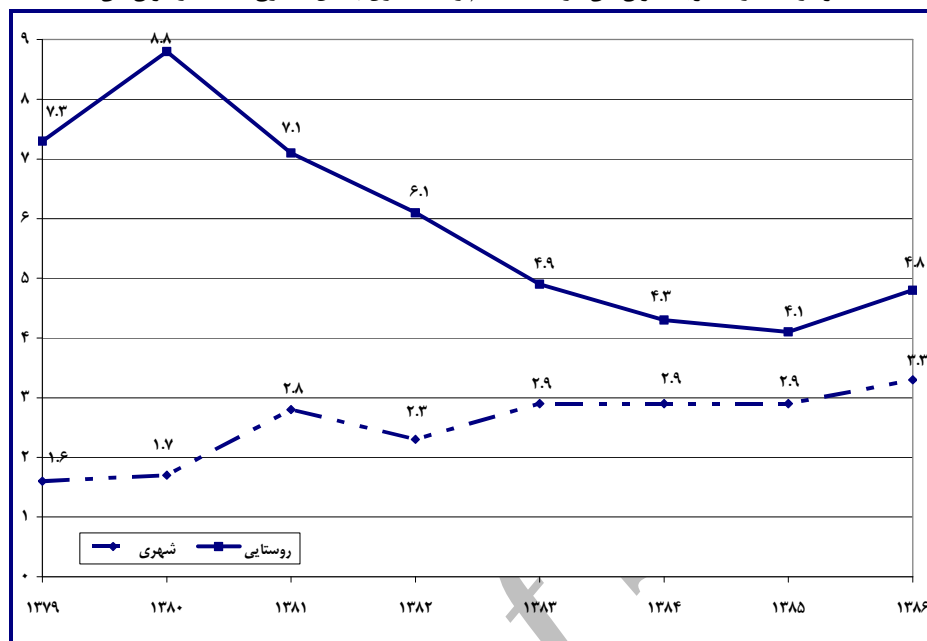
جدول ۱۴. سهم هر دهک از مخارج نان در مناطق شهری و روستایی (۸۶-۱۳۷۹)

سال	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1379	9.5	9.6	9.8	9.8	9.7	9.8	10.2	10.1	10.4	11.1	شهری
	6	8.2	8.9	9.4	10	10.3	11	11	12.1	13.3	روستایی
1380	9.3	9.4	9.5	9.7	10	9.9	9.9	10.5	10.6	11	شهری
	5.9	7.7	8.1	9.5	9.3	10.4	10.3	11.6	12.5	14.7	روستایی
1381	9.1	9.4	9.5	9.5	9.8	10.2	10	10.3	10.5	11.9	شهری
	6.3	8	8.8	9.3	9.2	10.1	10.5	11.9	12.4	13.4	روستایی
1382	9.3	9.5	9.3	9.8	9.4	10.3	9.7	10.3	10.7	11.6	شهری
	7.1	7.8	8.2	9.9	9.8	10.2	10.6	11.8	11.3	13.2	روستایی
1383	9.1	9.1	9.3	9.4	9.7	9.7	10.4	10.3	10.8	12	شهری
	7.8	8.9	9.2	9.4	9.7	9.67	10.5	10.6	11.7	12.7	روستایی
1384	8.9	9.5	9.5	9.6	9.6	9.8	10.4	10.1	10.7	11.8	شهری
	7.6	8.4	9	9.8	9.8	9.97	10.7	11	11.9	11.9	روستایی
1385	8.9	9.5	9.5	9.5	9.7	9.5	10.3	10.6	10.7	11.8	شهری
	7.5	8.6	9.5	9.5	10	10	10.8	11	11.4	11.6	روستایی
۱۳۸۶	۸،۸	۹،۱	۹،۵	۹،۳	۹،۷	۹،۹	۱۰	۱۰،۴	۱۱،۲	۱۲،۱	شهری
	۷،۳	۸،۶	۹،۴	۹،۶	۱۰	۱۰،۳	۱۰،۵	۱۰،۶	۱۱،۴	۱۲،۱	روستایی

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

طبق جدول، سهم دهک اول از کل مخارج نان جوامع شهری در سال ۱۳۷۹ حدود ۹/۵ درصد بوده است که با روندی نزولی به ۸/۹ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. سهم دهک دهم از کل مخارج نان جامعه شهری از ۱۱/۱ درصد در سال ۱۳۷۹ به حدود ۱۱/۸ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. این بدان معناست که سهم دهک‌های پردرآمد شهری افزایش یافته و از سهم دهک‌های کم‌درآمد کاسته شده است. برای جوامع روستایی نیز سهم دهک اول و دهم در سال ۱۳۷۹ به ترتیب ۶ درصد و ۱۳/۳ درصد می‌باشد که در سال ۱۳۸۶ به ترتیب به ۷/۳ درصد و ۱۲/۱ درصد رسیده است که نشان‌دهنده کاهش سهم دهک‌های کم‌درآمد روستایی می‌باشد.

نمودار ۳. تفاوت هزینه انواع نان در دهک دهم و دهک اول به کل مخارج جامعه از انواع نان

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

طبق نمودار (۳) اختلاف میان هزینه‌های انواع نان از کل هزینه‌های صرف شده توسط دهک‌های جامعه بر این کالا میان دهک دهم و اول در میان جوامع شهری بسیار زیاد بوده است که نشان دهنده توزیع ناعادلانه نان در میان گروه‌های مختلف درآمدی جامعه شهری است، البته باید توجه داشت که در فاصله سال‌های ۸۵ - ۱۳۸۱، این اختلاف روندی نزولی داشته است که خود نشان دهنده بهبود توزیع نان می‌باشد.

البته باید توجه داشت، گرچه سهم نان در مخارجی مصرفی دهک‌ها روندی نزولی دارد، اما مقدار مطلق هزینه نان خانوارهای شهری و روستایی در سال ۱۳۸۶ روندی صعودی را تجربه کرده است (جدول ۱۵ و ۱۶)

جدول ۱۵. هزینه نان در دهک‌های مختلف خانوارهای شهری (۱۳۸۶) (ریال)

کل	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	
۱۸۲۰۲۲۴۴	۵۴۷۶۳۳۵	۹۰۰۰۵۴۴	۱۱۱۹۰۱۴۱	۱۳۰۴۰۶۲۲	۱۵۲۲۸۳۶۸	۱۶۹۱۵۳۷۵	۱۹۲۶۹۶۵۲	۲۲۴۴۰۸۱۰	۲۶۰۰۴۳۸۲	۳۴۴۳۱۶۲۶	هزینه های خوراکی و دخانی
۶۵۹۲۷۷۰۵	۱۰۸۹۵۹۹۲	۱۹۲۴۴۵۹۲	۲۵۴۱۶۰۰۳	۳۱۷۰۵۶۷۰	۳۸۴۷۶۴۷	۴۷۰۹۰۷۳۸	۵۷۴۴۳۲۸۰	۷۲۴۲۴۹۴۵	۹۹۷۴۳۹۹۷	۲۰۱۶۱۹۳۷۰	هزینه های غیرخوراکی
۸۴۱۲۹۹۴۹	۱۶۳۷۲۳۲۷	۲۸۲۴۵۱۳۶	۳۶۶۰۶۱۴۴	۴۴۷۴۶۲۹۲	۱۹۰۷۶۰۱۵	۶۴۰۰۶۱۱۳	۷۶۷۱۲۹۳۲	۹۴۸۶۵۷۵۵	۱۲۵۷۴۸۳۷۹	۲۳۶۰۵۰۹۹۶	هزینه های کل
۶۹۰۶۱۱	۴۷۷۸۰۱	۶۱۶۷۱۸	۶۴۶۴۳۸	۶۷۹۱۸۸	۶۹۳۱۰۵	۶۷۶۷۲۵	۷۳۲۳۴۳	۷۳۰۷۳۵	۷۸۴۵۷۶	۷۸۳۰۷۹	هزینه انواع نان
۳.۸	۸.۷	۶.۹	۵.۸	۵.۲	۴.۶	۴.۰	۳.۸	۳.۳	۳.۰	۲.۳	سهم هزینه نان از هزینه خوراکی
۰.۸	۲.۹	۲.۲	۱.۸	۱.۵	۳.۶	۱.۱	۱.۰	۰.۸	۰.۶	۰.۳	سهم هزینه نان از کل هزینه ها

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

طبق جدول (۱۵) مشاهده می‌شود که در سال ۱۳۸۶، هزینه انواع نان در سبد مصرفی خانوارهای شهری از حدود ۶۹۰۰۰۰ ریال در دهک اول به ۷۸۰۰۰۰ ریال در دهک دهم افزایش یافته است که نشان-دهنده افزایش مقدار مطلق هزینه‌های صرف شده بر نان توسط دهک‌های بالای درآمدی می‌باشد.

جدول ۱۶. هزینه نان در دهک‌های مختلف خانوارهای روستایی (۱۳۸۶) (ریال)

کل	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
هزینه های خوراکی و دخانی	4206563	7681438	10179021	12000542	14580359	16560928	18846344	22712289	27127410	42108024
هزینه های غیر خوراکی	4508794	8487478	11764333	15301761	1839229	22854398	28776158	36178073	504788985	105489273
هزینه های کل	8715357	16168916	21943354	27302303	16419588	39415326	47622502	58890362	531916395	147597297
هزینه انواع نان	377007	889313	665038	677511	764487	810895	821755	900156	946675	1189848
سهم هزینه نان از هزینه خوراکی	4.3	11.6	6.5	5.6	5.2	4.9	4.4	4.0	3.5	2.8
سهم هزینه نان از کل هزینه ها	1.6	5.5	3.0	2.5	4.7	2.1	1.7	1.5	0.2	0.8

ماخذ: یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های خام طرح هزینه درآمد خانوار مرکز آمار ایران

طبق جدول (۱۶) هزینه انواع نان در می‌ان دهک‌های مختلف خانوارهای روستایی در سال ۱۳۸۶ به لحاظ مقدار مطلق روندی افزایشی دارد؛ به گونه‌ای که این می‌زان در دهک اول و دهم به ترتیب معادل ۷۸۰۰۰۰ و ۱۱۸۰۰۰۰ ریال بوده است.

۷. جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و آرایه راهکارهای سیاستی

- بر اساس آنچه عنوان شد، اهمیت یافته‌های این مطالعه به شرح زیر است:
  - ایران به لحاظ مصرف سرانه گندم، آرد و نان در زمره کشورهای با مصرف بالا قرار دارد.
  - طی دوره ۸۵ - ۱۳۸۲ همواره مازاد تقاضای ۵۰۰ هزار تنی گندم در ایران وجود داشته که این شکاف از محل واردات تامین شده است.
  - پایینی بودن عملکرد تولید، پایی بودن ضریب مکانی‌زاسیون، پایی بودن ظرفیت ذخیره-سازی گندم و بالا بودن ضایعات آن، خرد و پراکنده بودن واحدهای زراعی گندم از جمله عمده‌ترین مشکلات و چالش‌های پیش‌روی تولید گندم در ایران است.
  - سیاست‌های حمایتی دولت از جمله سیاست خرید تضمینی و پرداختی ارانه از جمله عوامل موثر بر الگوی نادرست مصرف گندم و نان در ایران است.
  - سهم انواع نان در سبد شاخص بهای مصرف‌کننده برابر ۰٫۹۱ درصد می‌باشد (به گونه‌ای که افزایش ۱۰۰ درصدی قیمت انواع نان منجر به تورم ۰٫۹ درصدی خواهد شد).
  - تحلیل آنالیز هزینه نان حاکی از آن است که دستمزد و مزایای بیشتری سهم از کل هزینه نان را به خود اختصاص داده‌اند.
  - سهم هزینه نان از مخارج خوراکی و کل هزینه‌ها در دهک‌های شهری و روستایی روندی نزولی دارد، اگرچه مقدار مطلق هزینه انواع نان روندی صعودی دارد.

○ طبق قانون انگل، با افزایش درآمد خانوارها، سهم مخارج صرف شده بر نان کاهش یافته است، این امر نشان دهنده ضروری بودن انواع نان در سبد مصرفی تمامی دهک‌های درآمدی شهری و روستایی است.

○ توزیع نان در میان دهک‌های دهم و اول خانوارهای شهری ناعادلانه‌تر از دهک‌های مشابه روستایی می‌باشد. علاوه بر این طی سال‌های ۸۵ - ۱۳۸۱، این نسبت روندی نزولی یافته و به تدریج توزیع نان در میان دهک‌های خانوار شهری بهبود یافته است، اما در سال ۱۳۸۶ بار دی‌گر روند صعودی را تجربه کرده است.

بر اساس یافته‌های فوق، برای اصلاح الگوی مصرف نان پیشنهاداتی زیر قابل ارایه است:

الف. سیاست‌های طرف عرضه در اصلاح الگوی مصرف گندم و نان

- حذف تدریجی سیاست خرید تضمینی و استفاده از شیوه‌های جایگزین همچون صندوق تثبیت درآمد و یا سازوکار بورس: تداوم این سیاست طی سال‌های اخیر منجر به بروز مشکلاتی از جمله کاهش رقابت‌پذیری، افزایش ضایعات و ... در محصول گندم شده است، لذا بدون تردید یکی از راه‌های اصلاح الگوی مصرف (از بعد تولید) بازنگری در این شیوه‌های حمایتی است.
- بهبود فن‌آوری تولید گندم.
- جلوگیری از خرد شدن اراضی، پیکارچه کردن آنها و افزایش ضریب مکانی‌زایی.

ب. سیاست‌های طرف تقاضا در اصلاح الگوی مصرف

- حذف تدریجی یارانه گندم، آرد و نان: استفاده از سیاست خرید تضمینی در تولید محصول گندم بی‌کیفیت از یک سو و پای‌ین بودن قیمت نان از سوی دیگر، موجب افزایش بسیار زیاد مصرف و ضایعات این محصول شده است، بدیهی است آزادسازی تدریجی قیمت این محصول در یک دوره زمانی ۵ - ۳ ساله با هدف اصلاح الگوی مصرف ضروری است.
- تدوین برنامه چتر حمایتی از اقشار آسیب‌پذیر: به دلیل سهم بالاتر نان از کل هزینه‌ها در دهک‌های پای‌ین (نسبت به دهک‌های بالا) لذا آزادسازی قیمت نان تأثیر بیشتری بر هزینه فقرا خواهد داشت، بنابراین تدوین برنامه چتر حمایتی برای کاهش و جبران این تبعات ضروری است.

منابع و ماخذ

۱. ارسلان بد، محمدرضا و مهرنیا، محرم، (۱۳۷۹). «عوامل موثر بر ضایعات نان (مطالعه موردی: شهرستان ارومیه)، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هشتم، شماره ۳۲.
۲. انستیسو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور (۱۳۸۲)، «گزارش تحلیلی وضعیت گندم، آرد و نان در کشور»
۳. پژوهشکده غلات (۱۳۷۸)، «بررسی علل ضایعات نان کشور و طرق جلوگیری از آن»، مجموعه مقالات اجلاس تخصصی نان.
۴. حیدری، خلیل و همکاران (۱۳۸۸)، طرح کاربردی «بررسی آثار آزادسازی و اصلاح قیمت نان روی سبد هزی نه خانوار»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۵. خانلو مژگان، عملکرد یازده ماهه پرداخت یارانه کالاهای اساسی، هفته‌نامه برنامه، شماره ۳۰۵، اسفندماه ۱۳۸۷.
۶. خداداد کاشی، دکتر فرهاد و خلیل حیدری (۱۳۸۱)، «الگوی مصرف خوراک، جایگاه مخارج خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی ایران» موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۷. خداداد کاشی، فرهاد و دی‌گران (۱۳۸۱)، «اقتصاد گندم (مشکلات، تنگناها و راه‌کارهای جهت اصلاح آن»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۸. دینی ترکمانی، علی (۱۳۷۵). «بررسی و آزمون جنبه‌های گوناگون حذف یارانه نان»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، معاونت پژوهشی.
۹. علی‌بی‌گی، امیرحسین، «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر کاهش ضایعات گندم، آرد و نان»، دانشکده کشاورزی کرج، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.
۱۰. قلی‌پور، سمانه (۱۳۸۵)، «بررسی ضایعات گندم، آرد و نان و وضعیت انعکاس آنها در کتب درسی»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۱۱. محسنین، محسن و مهاجر، یحیی (۱۳۷۸)، «تکنولوژی و ضایعات نان، اقتصاد گندم از تولید تا مصرف»، وزارت کشاورزی، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
۱۲. معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی (۱۳۸۸)، «اصلاح الگوی مصرف کالاهای اساسی».
۱۳. موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی (۱۳۷۸)، «اقتصاد گندم از تولید تا مصرف»، مجموعه مقالات پژوهشی.

14. Ali, Sonia and R. Adams. 1996. "The Egyptian Food Subsidy System: Operation and Effects on Income Distribution," *World Development*, Vol. 24, No. 11, pp. 1777-1791

15. "Democratic and Popular Republic of Algeria: Growth, Employment and Poverty Reduction", *World Bank, green cover, Report No. 16618-AL, June 1997.*

16. Mitchell, D. 1995. "The Wheat Subsidy in Yemen," *International Economics Department, The World Bank, unpublished.*

17. Human Development Group Middle East and North Africa Region (1992), "Consumer Food Subsidy Programs in the MENA Region" *Document of the World Bank*